

УДК 372.8

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_2-192-199

ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ КУРСУ «СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ СТУДІЇ» У ВИЩІЙ ШКОЛІ

В. М. Скиртач

ORCID 0000-0001-9726-8553

Р. С. Мартинов

ORCID 0000-0002-5328-5666

У статті представлений змістовний аналіз стратегій навчання та особливостей освітнього середовища, що сприяє розвитку критичного мислення, свободи, самостійності студентів.

У роботі обгрунтовано, що досягнення планованих результатів протягом навчання соціально-політичним дисциплінам має відбуватися завдяки вирішенню проблемних ситуацій. Показано, що навчальні завдання можуть ставитися на основі вивчення наукових текстів соціальних філософів, соціологів, політологів або публіцистичних матеріалів соціально-політичної проблематики, розумових експериментів, проведення ділових ігор, у яких моделюються реальні ситуації або проблеми.

З'ясовано, що справжньою метою навчання поліпшенню критичного мислення є застосування у реальному житті отриманих компетентностей, тобто їх практичного використання. Отримані протягом навчання соціально-політичних студій компетентності критичного мислення потрібні, щоб розпізнати нездійснені передвиборчі обіцянки, аргументи, які самі вимагають доказів, хибні імовірнісні думки, слабкі доводи або явну софістику.

Доведено, що студенти, які оволоділи способом критичного мислення, краще розв'язують власні проблеми, професійні чи світоглядні. Якщо студент мислить критично, він постійно заперечує те, що уявляється очевидним, тим самим допомагаючи знайти нові підходи й рішення.

У роботі розглянута проблема диспозиції критичного мислення.

На прикладі проблематизації ідеї платонівської держави й фукольдінського аналізу соціального інституту освіти у статті висвітлені можливості поліпшення критичного мислення студентів. Такі можливості продемонстровані й протягом проведення ними власного соціологічного дослідження.

Ключові слова: критичне мислення, соціально-політичні студії, стратегії навчання, освітнє середовище, проблемна ситуація, аналітика, суб'єкт.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасності притаманна зміна поведінки особистості, яка стає вільнішою у виборі особистих шляхів розвитку завдяки альтернативам, що поширюються у сучасному світі. Суб'єкт позбавляється кордонів залежностей традиційного суспільства; підставою його вибору переважно стає коло власних інтересів і потреб. Проте, сучасність, яка надає постійну можливість вибору альтернативних варіантів, збільшує ступінь ризику, постійне зростання якого примушує зважати й враховувати ймовірні наслідки помилок усвідомлення, домінування некритичного способу мислення. У цьому контексті стає потрібним дослідження критичного мислення. Саме критичне мислення повинно стати джерелом вибору людини у будь-яких сферах життєдіяльності, зокрема, у політичній сфері для розуміння нездійсненності багатьох передвиборчих обіцянок, висування хибних аргументів, підмін понять й інших логічних помилок. Люди, здатні критично мислити, можуть краще впоратися з особистими та суспільними проблемами. Попри те, що критичне мислення переважно формується у період шкільної освіти, однак, воно може вдосконалюватися й поглиблюватися і протягом навчання у вишах. Посилюється потреба до спроможності студента самостійно ставити та критично розв'язувати навчальні проблеми із застосуванням відповідних логічних операцій, генерування нового знання тощо

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми й на які спирається автор. Останні десятиліття проблема критичного мислення стає мейнстрімом у педагогіці. Видається багато різноманітних матеріалів, у яких в різних аспектах аналізується критичне мислення, починаючи від з'ясування його природи та закінчуючи критичними роботами щодо критичного мислення («критичне мислення про критичне мислення»). Останнім часом достатньо плідно обговорюється проблема диспозиції критичного мислення (звичок і поглядів, що сприяють критичному мисленню). Ряд дослідників (Hamby, 2014; Sharon, & Battersby, 2016) для позначення таких звичок і поглядів впроваджують поняття «чесноти». Тут маються на увазі не чесноти характеру, а чесноти стосовно способу мислення людини. Такі інтелектуальні чесноти були змістовно проаналізовані (Turri, & Alfano, & Greco, 2017).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. З усім тим, не зважаючи на численні

дослідження критичного мислення, залишається за їх кордонами аналіз здатності формування критичного мислення. Так, Ennis Robert (2018) зауважує на відсутності змістовного розгляду характеристик стратегій навчання та освітнього середовища, що сприяє розвитку критичного мислення. На сьогодні є нечисленними дослідження формування критичного мислення протягом викладання певних дисциплін, що є однією з причин домінування запам'ятовування і пасивного засвоєння знань у навчальному процесі вищої школи.

Формулювання цілей статті (встановлення завдання). Метою запропонованої статті є дослідження засобів формування критичного мислення протягом вивчення курсу «Соціально-політичні студії» у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми виходимо з того, що формування критичного мислення протягом вивчення курсу «Соціально-політичні студії» сприятиме розвитку свободи, самостійності студентів, вдосконаленню гнучкості їх мислення, здатності до аргументованості й обґрунтованості, вміння розпізнавати логічні помилки тощо. Формування критичного мислення протягом вивчення даного курсу має залучати студентів до раціональних традицій соціально-політичних учень, сприяти підготовці до формування їх як демократичних громадян, що передбачає оволодіння ними навичками критичного мислення. Критичне мислення є здатністю мислити раціонально і системно, щоб розуміти будь-яке явище не ізольовано, абстрактно, але конкретно, з точки зору його сутності. Воно не з'явиться автоматично як побічний результат ординарного навчання якомусь предмету. Для досягнення бажаного ефекту, потрібні постійні зусилля щодо вдосконалення мислення. Для того щоб студенти мали змогу вдумливо й ґрунтовно зосередитися на поліпшенні свого розумового потенціалу і збагатити сферу використання здобутих компетентностей, навчання критичного мислення має спиратися на численні приклади з соціально-політичної сфери життя.

Особливу значущість у викладанні соціально-політичних дисциплін має проблемне навчання, суттєвою частиною якого є спільна діяльність студентів, особливо робота в малих групах, яка доцільна для вирішення складних проблем. Протягом обміну думками спосіб, який здавався єдино правильним, може критично аналізуватися і коригуватися. Але трапляється й так, що найкращий варіант не перемагає через недостатню аргументацію на його захист. Таким чином, студенти навчаються відстоювати власну точку зору, але й критично до неї відноситися, прислуховуючись до контраргументів.

Наприклад, одною із перших соціально-політичних ідей держави є платонівська ідея Держави, яка у разі некритичності сприйняття виглядає вельми привабливо: розумні люди (філософи, що на той час синонімічно вченим) приймають розумні закони; шляхетні, справедливі, компетентні люди (воїни) керують державою на будь-яких рівнях. Усі інші виконують відведену їм роботу, їм забезпечують гідні умови існування (Платон, 2000). Виходячи із власного досвіду викладання, спочатку, у результаті некритичного сприйняття цієї ідеї, понад 90 % студентів приваблює така модель держави, адаптована до наших сучасних реалій: студентам до вподоби й ідея наявності розумного правителя попри ігнорування демократичних процедур обрання, і видається корисним положення про шляхетних, некорумпованих, відданих справі керівників; не лякає студентів і необхідність працювати на державу, мати професію, виходячи не зі своїх схильностей і бажань, а із раціонального визначення державою індивідуальних здатностей до тієї чи іншої роботи. Але, після проведеної проблематизації ситуації, доведення до логічного завершення цієї концепції, демонстрації недосконалості й необізнаності людиною навіть базових речей її буття (студенти не знають, як раціонально харчуватися, скільки кілокалорій на добу вживати, з якою людиною вони більше психологічно сумісні, яку професію обрати, як виховувати дітей), попри це, після роз'яснення, студенти починають усвідомлювати, що їх життя є власним неалібі у бутті. Дійсно, бажано, щоб студенти раціонально відносилися до свого життя – правильно харчувались, не вживали шкідливі напої, не палили, вели здоровий образ життя, обирали «сродну працю», супутника по життю, з яким він не буде розлучатися, але це повинен бути їх власний вибір.

У «Соціально-політичних студіях» доцільно продемонструвати критичність мислення, завдяки аналізу вельми впливового сучасного соціального інституту як освіта, дослідивши його у контексті владних відносин М. Фуко. Такий аналіз був запропонований автором. Так, на розгляд пропонується таке тлумачення освіти: мета освіти в індустріальну епоху полягала в посиленні соціально-економічної корисності та політичної керованості індивіда. Влада розглядала інститут освіти як засіб підтримки соціального порядку, забезпечення стабільності та політичної лояльності населення. З цієї епохи, школа, поряд з в'язницею, лікарнею, мануфактурою, стала найважливішим дисциплінарним механізмом. Влада має приховані способи управління суб'єктами – освіта є одним з найбільш ефективних. Школа має той же сенс, як і лікарня, суб'єктам якого випливало усвідомити свій стан як патологічний. Саме в просторі раціональної держави та її інститутах створюється безпрецедентна практика нагляду і спостереження,

огляду й обстеження у лікарнях, військкоматах, в школі й в'язниці. В області відносин між вчителями та учнями, батьками та дітьми превалюють замкнуті простори (інтернати, школи, коледжі), в яких панують закони дисциплінарної монотонності, підпорядкування, дисципліни. По суті, школа стала аналогом казарми. Потім студентам пропонується порівняти цю думку із їх власною думкою щодо інституту освіти (Скиртач, 2017).

Протягом вивчення курсу «Соціально-політичні студії» можливий розвиток аналітичних здібностей, їх здатності до інтерпретації, висновків, оцінки, пояснення тощо. Наприклад, при проходженні теми «Соціологічні дослідження» самі студенти висловлюють побажання і виявляють зацікавленість не стільки до теоретичного лекційного матеріалу, скільки до безпосереднього практичного проведення досліджень. Такі дослідницькі завдання надають вивченню «Соціально-політичних студій» захопливості та цікавості, сприяють формуванню аналітичних навичок (аналітиці конкретних даних, їх інтерпретації тощо). Для студентів-несоціологов – це додатковий інструмент пізнання сучасної соціальної реальності.

Тут йдеться про навчальне дослідження як ініціативний проєкт малої групи, який ставить за мету теоретичну та польову розробки будь-якої соціально-політичної теми. Нечисленність годин вивчення «Соціально-політичних студій», що відводиться у вишу, дозволяє зосередитися лише на окремих конкретних методах збору даних, а лише на найдоступніших для студентів, як, наприклад, анкетування. Сучасні комп'ютерні технології, наприклад, наявність Google форм, значно полегшує збір даних, але якої якості буде інформація, та яким чином вона буде оброблена, висновки з неї, здатність приймати рішення на підставі отриманої інформації, залежить від самих студентів – організаторів дослідження.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, на підставі зазначеного, можна зробити висновок, що здатність до критичної розумової діяльності не тільки можливо, а й необхідно формувати у вищій школі. «Соціально-політичні студії» є навчальною дисципліною, яка сприяє розвитку високої культури критичного мислення студентів, що дозволяє розв'язувати проблеми у майбутній професійній діяльності й мати попит у суспільстві й на ринку праці.

Література

1. Платон. Держава. Київ : Основи, 2000. 355 с.
2. Скиртач В. М. Суб'єкт освіти і механізми дисциплінарної влади. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. 2017. Вип. 5(80) С. 156-165.
3. Sharon B., Battersby M. Fostering the Virtues of Inquiry. *Topoi*. 2016. 35(2). Pp. 367–374. doi:10.1007/s11245-015-9307-6 (дата звернення: 15.03.2021).

4. Ennis R. H. Critical Thinking Across the Curriculum: A Vision. *Topoi*. 2018. 37(1). Pp. 165–184. doi:10.1007/s11245-016-9401-4 (дата звернення: 09.03.2021).
5. Hamby, B. The Virtues of Critical Thinkers. 2014. URL: <http://hdl.handle.net/11375/15847> (дата звернення: 09.03.2021).
6. Turri J., Alfano M., Greco J. Virtue Epistemology. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2014. URL: <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/epistemology-virtue/> (дата звернення: 15.03.2021).

References

1. Platon (2000). *Derzava [The Republic]*, 355. Kyiv: Osnovi (ukr).
2. Skyrtach, V. M. (2017). Subiekt osvity i mekhanizmy dystsyplinarnoi vlady [The subject of education and the mechanisms of disciplinary authority]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*: zb. nauk. prats, 5 (80), 156-165 (ukr).
3. Sharon, B. & Battersby, M. (2016) Fostering the Virtues of Inquiry. *Topoi*, 35(2), 367-374. doi:10.1007/s11245-015-9307-6 (date of appeal: 15.03.2021) (eng).
4. Ennis, R. H. (2018) Critical Thinking Across the Curriculum: A Vision, *Topoi*, 37(1), 165–184. doi:10.1007/s11245-016-9401-4 (date of appeal: 09.03.2021) (eng).
5. Hamby, B. (2014). *The Virtues of Critical Thinkers*. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11375/15847> (date of appeal: 09.03.2021) (eng).
6. Turri, J., Alfano, M., & Greco, J. (2014). *Virtue Epistemology*. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/epistemology-virtue/> (date of appeal: 15.03.2021) (eng).

ФОРМИРОВАНИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ КУРСА «СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ СТУДИИ» В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ

В. М. Скиртчач, Р. С. Мартынов

В статье представлен содержательный анализ стратегий обучения и особенностей образовательной среды, способствующей развитию критического мышления, свободы, самостоятельности студентов.

В работе обосновано, что достижение планируемых результатов в течение обучения социально-политическим дисциплинам должно происходить благодаря решению проблемных ситуаций. Показано, что учебные задачи могут подаваться на основе изучения научных текстов социальных философов, социологов, политологов или публицистических материалов социально-политической проблематики, умственных экспериментов, проведение деловых игр, в которых моделируются реальные ситуации или проблемы.

Выяснено, что настоящей целью обучения улучшению критического мышления является применение в реальной жизни полученных компетентностей, то есть их практического использования. Полученные на протяжении обучения социально-политических студий компетентности критического мышления нужны, чтобы распознать невыполнимые предвыборные обещания, аргументы, которые

сами требуют доказательств, ложные вероятностные мысли, слабые доводы или явную софистику.

Доказано, что студенты, которые овладели способом критического мышления, лучше решают собственные проблемы, профессиональные или мировоззренческие. Если студент мыслит критически, он постоянно отрицает то, что представляется очевидным, тем самым помогая найти новые подходы и решения.

В работе рассмотрена проблема диспозиции критического мышления.

На примере проблематизации идеи платоновского государства и фукольвианского анализа социального института образования в статье освещены возможности улучшения критического мышления студентов. Такие возможности продемонстрированы и в процессе проведения ими собственного социологического исследования.

Ключевые слова: критическое мышление, социально-политические студии, стратегии обучения, образовательная среда, проблемная ситуация, аналитика, субъект.

FORMATION OF CRITICAL THINKING IN THE PROCESS OF STUDYING THE COURSE "SOCIAL AND POLITICAL STUDIES" IN HIGHER SCHOOL

V. M. Skyrtach, R. S. Martynov

The article presents a meaningful analysis of learning strategies and the characteristics of the educational environment, contributes to the development of critical thinking, freedom, and independence of students.

The paper substantiates that the achievement of the planned results during the training of socio-political disciplines should occur due to the solution of problem situations. It is shown that educational tasks can be related on the basis of studying scientific texts of social philosophers, sociologists, political scientists or journalistic materials of socio-political issues, mental experiments, conducting business games in which real situations or problems are simulated.

It was found that the real goal of learning to improve critical thinking is to apply the acquired skills in real life, that is, to use them in practice. The critical thinking skills acquired during the course of training in socio-political research are necessary to recognize unfulfillable campaign promises, arguments that themselves require proof, false probabilistic thoughts, weak arguments or obvious sophistry.

It has been proven that students who have acquired critical thinking skills are better at solving their own problems, professional or ideological. If a student thinks critically, he constantly denies what appears to be obvious, thereby helping to find new approaches and solutions.

The paper deals with the problem of critical thinking disposition.

On the example of problematization of the idea of the Platonic state and the Foucault analysis of the social institution of education, the article highlights the

possibilities of improving students' critical thinking. Such possibilities have been demonstrated in the process of their own sociological research.

Key words: *Critical thinking, socio-political studios, learning strategies, educational environment, problem situation, analytics, subject.*

Скиртач Віолета Михайлівна – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: skirtachv5@gmail.com

Скиртач Виолетта Михайловна – кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии, истории и социально-гуманитарных дисциплин ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: skirtachv5@gmail.com

Skyrtach Violeta Mykhailivna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Department of Philosophy, History and Social and Humanitarian Disciplines, SHEI "Donbass State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: skirtachv5@gmail.com

Мартинов Роман Сергійович – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук Донбаського державного педагогічного університету (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: Martynovrs81@gmail.com

Мартынов Роман Сергеевич – кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии, истории и социально-гуманитарных дисциплин ГВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: Martynovrs81@gmail.com

Martynov Roman Serhiiovych – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Philosophy Department, SHEI "Donbass State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: Martynovrs81@gmail.com